

УДК 371.4:78.01

В. В. ЗИСКО

викладач

О. В. ПОЛІЩУК

викладач

Луцький педагогічний коледж

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено питання музично-естетичного виховання особистості на основі аналізу теоретичних положень і досвіду Василя Олександровича Сухомлинського. Здійснено спробу виділення провідних принципів музично-естетичного виховання, на які опиралися вчителі Павлівської школи. Акцентовано увагу на актуальності методики музично-естетичного виховання, обґрунтованої та перевіреної педагогом-новатором. Запропоновано творчо переосмислити розроблені методики при підготовці вчителя музики в педагогічному коледжі.

Ключові слова: музично-естетичне виховання, особистість, В. О. Сухомлинський, принципи, методика, педагогічний коледж.

У Національній доктрині розвитку освіти визначено основну мету державної політики щодо розвитку освіти, яка полягає у створенні умов для виховання особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися протягом життя [1]. Це вимагає переходу від директивної до особистісно-зорієнтованої моделі навчання й виховання, що націлює на пошук нових шляхів і засобів, які забезпечуватимуть розвиток внутрішніх можливостей учнів, їхніх потреб, інтересів, творчих здібностей. Відтак усі аспекти навчання, виховання повинні спрямовуватися на розвиток творчої особистості, обдарованості.

Доведено, що одним із потенційних чинників впливу на формування особистості є музика.

Суперечність між об'єктивною потребою суспільства в підвищенні музично-естетичного розвитку молоді та його реальним рівнем у сучасній освітній практиці зумовлюють потребу детальнішого вивчення проблеми музично-естетичного виховання, зокрема висвітлення її в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Унікальність досвіду вченого, педагога та його цінність є незаперечними. Очевидною є доцільність його збереження, подальшого використання, розвитку в сучасній освітній практиці.

Опираючись на психолого-педагогічну думку Г. Г. Ващенка, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського, С. Т. Шацького, розвивали й обґрунтовують свої концепції цілісного розвитку та виховання людини засобами мистецтва Л. Бутенко, Д. Кабалевський, Б. Неменський, О. Рудницька, Г. Свиридова, О. І. Шацька, Г. Шевченко, В. Шпак та ін.

У процесі наукового пошуку виявлено, що у вітчизняній педагогічній думці становлення й розвиток музично-естетичного виховання пов'язаний із спадщиною вітчизняних мислителів, педагогів, які визначили мету, завдання, засоби музично-естетичного виховання молоді, обґрунтували вплив музичного мистецтва на виховання індивідууму.

Безперечно, надбання минулого потрібно осмислювати, враховуючи особливості конкретного історичного часу.

Мета статті – проаналізувати положення музично-естетичного виховання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Теорією і практикою доведено: одним із суттєвих чинників впливу на особистість, її розвиток є музично-естетичне виховання.

Серед значного розмаїття аспектів, наявних у педагогічній системі видатного вченого, педагога-гуманіста, можна виокремити його положення про роль музики в житті людини.

Творче осмислення педагогічного доробку вченого переконує у правомірності думки, якою потрібно керуватися освітянам: “від творчості вчителя – до творчості учня”.

Багаторічний досвід вчителя, директора Павлівської школи дав змогу дійти висновку: “музика – найсприятливіше тло, на якому виникає духовна єдність вихователя й дітей. Вона немовби відкриває серця людей” [2, с. 72].

Педагог шукав стежку до серця дітей через музику, переконаний, що мелодія виховує душу, олюднює почуття, відкриває людську велич і гідність.

Пріоритетність ціннісного смислу музики, її впливу на духовне життя особистості однозначно підтверджує бачення вченим аксіологічного змісту музично-естетичного виховання.

Водночас педагог досить глибинно та ємко підходив до визначення музики в житті дитини (із самого малку). Він наголошував на значенні музики не лише як джерела формування естетичних почуттів, а як виховання культури й людської гідності.

Правомірною є думка В. О. Сухомлинського про єдність музично-естетичного й морального виховання. Зазначимо, педагог твердо переконаний: у музиці, як і в слові, виражається справді людське. Душу дитини він порівнював із душею чутливого музиканта.

Педагогічний зміст системи музично-естетичного виховання Василь Олександрович розкрив через такі принципи:

- емоційна насиченість навчального процесу;
- спонукання до творчого самовираження;
- радість творчості;
- врахування індивідуальних особливостей дітей;
- гармонія тіла й здорового духу.

Визначені принципи були підпорядковані реалізації як мети, так і завдання виховання, які учений визначав так: важливу мету всієї системи виховання я бачив у тому, щоб школа навчила людину жити в світі прекрасного, щоб людина не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу

в ній самій [2, с. 63]. При цьому педагог застерігав від стихійного, неорганізованого впливу на дітей кіно, радіо, телебачення, що не сприяє, а шкодить правильному естетичному вихованню.

Одне з важливих завдань виховання дітей Василь Олександрович убачав у тому, “щоб сприймання музичних творів чергувалося із сприйманням того тла, на якому людина могла зрозуміти, відчутти красу музики – тиші полів і лук, шелестіння діброви, пісні жайворонка в блакитному небі, шепотіння стиглих колосків пшениці, дзижчання бджіл і джмелів” [2, с. 63]. Так, педагог поєднує музичне мистецтво із музикою природи – джерелом натхнення людини.

Зауважемо, В. О. Сухомлинський твердо вірив і на практиці переконувався, що почуття, захоплення музичною мелодією можна розвинути в кожній людині. Так, педагог учив дітей у “Школі радості” слухати музику весняних луків – життєдайного джерела оптимістичного світосприймання, пісню жайворонка.

Казка про жайворонка допомогла дітям зрозуміти музику природи. Музика, уява, фантазія, творчість зливалися в єдине емоційне забарвлення думки, інтелектуальні переживання. Педагог прагнув, щоб музика проймала душу дитини, відкрила очі на красу навколишнього світу, допомогла відчутти радість буття в красі. Роздуми вченого перегукуються з конструктами народної педагогіки. Адже відомо, що в народі кажуть: “Нічого не прийде до голови, розуму людини, якщо воно не пройшло через її душу”.

У педагогічній концепції В. Сухомлинського з позицій гуманістичної освіти утверджується ціннісний підхід до розвитку особистості ще задовго до отримання аксіологією статусу науки. Це одна із новаторських ідей педагогіки вченого. Акцент на пріоритетності почуттєво-ціннісного підходу до виховання взагалі, музично-естетичного зокрема вирізняє ще один штрих новаторської спрямованості системи педагога.

Як тонкий психолог і знавець душі дитини Василь Олександрович турбувався про те, щоб музика, яку слухали його вихованці, проникала в їхній внутрішній світ, викликала ціннісно-емоційне співпереживання, розвивала симпатію, а також естетичну оцінку. Адже, як слушно зауважувала О. П. Рудницька, “в емоціях, що є специфічною формою взаємодії людини з явищами довколишнього світу, завжди присутня оцінка (позитивна або негативна), що дає можливість контролювати та корегувати діяльність” [3, с. 96].

Зазначене підтверджує реалізацію принципу емоційної насиченості навчального процесу, який, згідно з позицією О. П. Рудницької, “розкриває роль емоцій як регуляторів діяльності учня” [3, с. 95].

За глибоким переконанням В. Сухомлинського, “в естетичному вихованні взагалі і в музичному особливо важливі психологічні настанови, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного” [2, с. 63]. Головною педагог виділяє настанову на виховання здатності емоційно ставитися до краси й потреби у враженнях естетичного характеру.

У “Школі радості” приділяли велику увагу не тільки слуханню музики, а й творчості. Емоційне джерело мислення педагог бачив у піднесенні розумових сил під впливом музики. Думка вченого про єдність музично-естетичного та розумового, морального, фізичного виховання простежується в його численних працях. Сухомлинський зазначав, що “музична мелодія пробуджує в дітей яскраві уявлення. Вона ні з чим не зрівнянний засіб виховання творчих сил, розуму. Слухаючи мелодію Е. Гріга, діти малювали в своїй уяві казкові печери, непролазні ліси, добрих і злих істот. Наймовчазнішим хотілося говорити; дитячі руки тяглися до олівця і альбому, хотілося відбити на папері казкові образи” [2, с. 66]. Цікавим є висновок вчителя про те, що музика впливає навіть на найінертніших дітей, ніби вливала в клітини мислячої матері якусь чудодійну силу.

На думку вченого, мелодії П. Чайковського, Е. Гріга, Ф. Шуберта, Р. Шумана викликали не тільки велику радість, а й будили уяву, фантазію, сповнювали світ дитинства чарівністю. Особливо слухним вважаємо застереження вченого: не можна позбавляти дітей світу гри, казки, музики, фантазії, творчості. Дитина без цього – засушена квітка.

Не можна не погодитися із цим, особливо нині, коли учні перевантажені навчанням, коли практично здорових дітей немає.

В. Сухомлинський не тільки висловлює теоретичні міркування, а й ділиться практичним досвідом реалізації вищезазначених принципів: радості, творчості, гармонії тіла й здорового духу.

Ілюстрацією утвердження принципу радості творчості є такий роздум педагога: “У нічній тиші ми не раз слухали чудову музику: над полями, там, де нещодавно скошили пшеницю, линув мелодійний звук, схожий на дзвінку пісню сопілки. Очевидно, це співала невідома нам нічна пташка, та уява дітей створювала образ доброї фантастичної істоти – маленького хлопчика у вінку з пшеничних колосків. Він грав на сопілці, радував людей. Цю істоту діти назвали Сонцеколомом. В їхній уяві Сонцеколом був дитям Сонця і родючої Землі. Василь Олександрович резюмує: одухотворені казковим образом істоти, яка втілює в собі життя, красу, родючість, достаток, діти склали пісню про Сонцеколоса” [2, с. 105]. Цікавим є роздум вчителя стосовно гармонії тіла й духу, яким він відповідає на складне запитання: як поєднується здоров’я та дитяча творчість. Ми підтримуємо переконливе судження Василя Олександровича: якщо дитина, зачарована красою природи, складає пісню, це значить, що вона – на вершині гармонії тіла й духу, а вінцем гармонії є радість творчості.

Сухомлинський справедливо стверджував, що музика давала дітям радість, задоволення, від чого вони почувалися щасливими. Однак педагог не обмежувався лише слуханням музики чи співом. Разом з дітьми був створений альбом музичних творів, а згодом “Кімната лірики”, яка стала своєрідним центром музично-естетичного виховання, де робили сопілки з бузини, збирався музичний гурток, слухали в записі твори видатних ком-

позиторів і народні пісні. Власне тут поєднувалася праця, відпочинок, а головне – забезпечувалася гармонія всіх фізичних і духовних сил.

Наголошуємо: повсякденно, системно в Павлиській школі турбувалися про те, щоб відкривалися невичерпні джерела фантазії, творчості, живої думки в дитячій свідомості, особливо при зустрічі з прекрасним чи його відчутті, переживанні.

У численних працях педагог-гуманіст показав, як розвиток особистості залежить від музики, музичної освіти та музично-естетичного виховання. Додамо: ще більше розвиток особистості залежить від гармонії краси в навколишньому світі (в природі, людських вчинках, почуттях).

Мудрою настановою вчителю музики, класоводам, вихователям можуть бути щирі поради В. О. Сухомлинського: зуміти торкнутися туго натягнутих струн душі дитини, щоб у ній задзвеніла чарівна музика. А головне, ділити з вихованцем хвилини співпереживання, яке досягається під час слухання музики, бачити й відчувати тривоги, хвилювання дитини. Як аксіома звучать слова ученого: музика – це мова почуттів. Пізнання світу почуттів, на думку педагога, неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби “слухати музику й діставати насолоду від неї” [4, с. 553].

Слухання музики природи, музична творчість, прослуховування музики, виконання пісень, гра на сопілці, пізнання багатства народної пісні, класичних музичних творів, переживання суму, радості, світу почуттів – така своєрідна школа осягнення, пізнання “емоційно-естетичного, філософського” підтексту музики притаманні в школі В. О. Сухомлинського.

На основі аналізу теоретичних положень вченого, його методики використання музики в навчально-виховному процесі, а головне – в формуванні особистості можемо зробити висновок, що музично-естетичне виховання – складний і тривалий процес.

Неординарним вважаємо розуміння В. О. Сухомлинським змісту музично-естетичного виховання з трьох позицій, а саме: психологічної, філософської, педагогічної.

Перша позиція ґрунтувалася на підході до особистості як неповторної психологічної індивідуальності. Як знавець психології дитини вчений стверджував про суттєвий вплив музики на емоції, почуття, уяву, фантазію, збудження думки; пізнання мови почуттів.

З філософського підходу педагога вплив музики пояснювався як наслідок осягнення істин, пізнання емоційно-естетичного в ній, утвердження думки про вічність краси, яка оточує Людину, а осереддям вічності й краси є Людина.

Педагогічна позиція щодо розуміння змісту музично-естетичного виховання виявлялася у визначенні його мети, завдань, а також конструктивних методик реалізації. У цьому контексті суттєвим є розуміння музично-естетичного виховання як невід’ємної складової цілісного процесу формування особистості на основі усвідомлення єдності людини й природи, пізнання тонкості, глибини, сердечності у ставленні людини до людини,

пізнання прекрасного й потворного, усвідомлення естетичної цінності музичного мистецтва та його вплив на розвиток духовних потреб, інтересів, уподобань особистості, це комплекс засобів впливу музики на формування естетичного смаку, сприйняття, пошук адекватних шляхів оптимізації цього впливу, тобто розробка методики досягнення потрібного результату.

Значним позитивом є розгляд музично-естетичного виховання у взаємозв'язку з моральним, розумовим, фізичним розвитком, спрямованих на усвідомлення гармонії прекрасного й величного.

Підсумовуючи вищезазначене, узагальнимо: попри те, що у вченого практично відсутнє чітке визначення поняття “музично-естетичне виховання”, у його працях “Серце віддаю дітям”, “Павлівська середня школа”, “Народження громадянина” знайдено чимало цінних положень і методичних порад щодо впливу музики на формування особистості.

Сучасному вчителю музики корисно знати про те, як оцінював музичне мистецтво вчений, як зачаровувався він разом із своїми вихованцями мелодією народних пісень, класичної музики, як слухав пісню жайворонка й музику природи, як настроював струни серця на сприймання музики.

Виважений висновок педагога про те, що головна мета музичного виховання – “виховати не музикантів, а людей” – має стати добрим орієнтиром і підґрунтям для сучасного вчителя у формуванні гуманної, високодуховної особистості [4, с. 554].

У роботі із студентами педагогічного коледжу спеціальності „Музичне мистецтво” наголошено, що процес музично-естетичного виховання є цілісним і поступовим, поєднуючи загальну мету та завдання, наступність і спадкоємність у застосовуваних методиках, формах педагогічної діяльності.

Зосереджено увагу майбутніх учителів музики на чітко визначеній меті музично-естетичного виховання, яка повністю співзвучна з положеннями В. О. Сухомлинського. Вона зводиться до такого: “Створення педагогічних умов для формування цілісної особистості, гармонійної, впевненої в собі, що володіє розвиненим комплексом психічних здібностей та соціокультурних навичок та вмінь, оптимістичної, конструктивно орієнтованої у своєму ставленні до світу і себе, що має розвинену національну самосвідомість” [5, с. 23].

Безумовно, учитель музики, працюючи з учнями над реалізацією зазначеної мети, має право за своїм бажанням добирати музичні твори; важливо лише, щоб вони відповідали один одному за складністю виконання. Це можуть бути різні твори: фольклорні, авторські.

Музично-естетичне виховання особистості школяра при організації співацької, інструментальної, драматичної діяльності сповна залежить від рівня професіоналізму педагога. Наприклад, викладач добирає такий музичний репертуар, який в ігровій формі дасть можливість школярам засвоїти теоретичний матеріал для гри на інструментах. І в цьому плані, на наше глибоке переконання, вчителю стануть у нагоді виважені теоретичні положення В. О. Сухомлинського та його багата практика.

Висновки. Педагогічна спадщина видатного педагога-гуманіста багата й невичерпна. Творче використання його теоретичних міркувань, цінного досвіду музично-естетичного виховання особистості дасть змогу освітянам оптимізувати процес впливу музичного мистецтва на формування духовної культури підростаючого покоління, водночас збагатить теорію та практику музично-естетичного виховання, при цьому спираючись на виокремлені принципи.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в детальнішому вивченні питання взаємозв'язку музично-естетичного та морального, розумового виховання в педагогічній системі В. О. Сухомлинського.

Список використаної літератури

1. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. // Освіта. – 2002. – 24 квітня–1 травня.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – Т. 3. – Київ : Рад. школа. – С. 7–283.
3. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга : Богдан, 2005. – 360 с.
4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 3. – Київ : Рад. школа. – С. 283–583.
5. Фоломєєва Н. Алгоритм авторської технології дітей засобами музики / Н. Фоломєєва. – Початкова школа, 2003. – С. 21–23.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2016.

Зыско В. В, Полищук О. В. Музыкально-эстетическое воспитание личности в контексте идей В. А. Сухомлинского

В статье освещены вопросы музыкально-эстетического воспитания личности на основании анализа теоретических положений и опыта Василия Александровича Сухомлинского. Совершена попытка выделения ведущих принципов музыкально-эстетического воспитания, которым уделяли внимание учителя Павлышской школы. Акцентировано внимание на актуальность методик музыкально-эстетического воспитания, обоснованных и используемых педагогом-новатором. Мы предлагаем обратить внимание на разработанные методики при подготовке учителя музыки в педагогическом колледже.

Ключевые слова: *музыкально-эстетическое воспитание, личность, В. А. Сухомлинский, принципы, методики, педагогический колледж.*

Zysko V., Polishchuk O. Musically-Aesthetic Education of Personality in the Context of the Ideas of V. Sukhomlynsky

The article highlights the issue of musical and aesthetic education of personality based on the analysis of the theoretical positions and experience V. O. Sukhomlynsky.

One of the potential factors affecting personality is the music.

The contradiction between the objective necessity of the society in enhancing the musical and aesthetic development of the youth and its real level in contemporary educational practice determine the need for detailed study of the problems of musical and aesthetic education, including the coverage of it in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky.

The creative interpretation of the work of the scientist persuades in the legitimacy of judgments that need to be guided by the professors: “from the art of the teacher to the student’s creativity”.

The teacher was looking for the path to the hearts of the children through music, being convinced that the melody fosters the soul, humanises the feelings, opens the human greatness and dignity.

Teaching content of the system of musical and aesthetic education was exposed by V. Sukhomlynsky through the following principles:

- an emotional saturation of the educational process;*
- encouraging creative self expression;*
- the joy of creativity;*
- taking into account the individual characteristics of children;*
- the harmony of a body and a healthy spirit.*

One of the major tasks of raising the children was seen by V. Sukhomlynsky in that “to the perception of musical works interspersed with a perception of the background on which people could understand, feel the beauty of music – the silence of the fields and meadows, the rustling of the oak forests, the song of a lark in the blue sky, the whisper of ripe ears of wheat, the hum of bees and bumble bees”.

The teacher combines the art of music with nature music – the source of man’s inspiration.

Teaching position on the understanding of musical and aesthetic education was provided in the definition of its aim, objectives, and constructive methods of realisation.

In this context, the essential is to understand the musical and aesthetic education as an integral component of the holistic process of personality formation based on the awareness of the unity of a man and nature, knowledge of the details, depth, cordiality in the attitude of man to man, knowledge of the beautiful and the ugly, the awareness of the aesthetic value of music and its influence on the development of the spiritual needs, interests, and individual preferences. It is a complex influence of music on the formation of aesthetic taste, perception, search of adequate ways to optimize this effect, i.e. the development of methods of achieving the desired result.

Key words: *music and aesthetic upbringing, personality, V. Suhomlinsky, principles, methods, teacher training college.*